

УДК: 327(477-192.2)

©АнатолійКруглашов¹

© Наталія Сабадаш²

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ГУМАНІТАРНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИМІРИ

У статті досліджено, як в умовах повномасштабної війни росії проти України посилилось транскордонне співробітництво на західному кордоні України. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну переважно співпраця була зосереджена на гуманітарній допомозі та військовій підтримці для України, але пізніше почала розгортатись також у напрямку до створення нових бізнесових та інфраструктурних проєктів. Від початку повномасштабної війни Україна отримала вагомую допомогу від західних сусідів, держав – членів ЄС та НАТО. У межах прикордонних регіонів відбувається співпраця в економічній, освітній, культурній та інших сферах. Варто зазначити, що у цій сфері зберігаються чималі проблеми, а також з'являються нові виклики, які потрібно спільно долати учасникам транскордонної співпраці.

Ключові слова: гуманітарна політика, транскордонна співпраця, повномасштабна війна в Україні, біженці.

Cross-border Cooperation in the Conditions of Full-Scale War in Ukraine: Humanitarian and Security Dimensions

In this article, the intensification of cross-border cooperation along Ukraine's western border in the context of Russia's full-scale war against

¹ Доктор політичних наук, професор Факультету міжнародних відносин і політології Університету Лодзі, Польща. E-mail: akruglas@gamil.com; <https://orcid.org/0000-0003-0611-2698>

² Аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: sabadash.natalia@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6095-6712>

Ukraine is examined. Primarily, this cooperation has focused on providing Ukraine with humanitarian and military support. Since the onset of the full-scale war, Ukraine has received substantial assistance from its Western neighbors. Within border regions, cooperation is taking place in economic, educational, cultural, and other spheres.

Last time it looks like more attention was paid to joint business and infrastructure projects, Still, Cross-border cooperation remains burdened with some old problems at times when new challenges occur.

Keywords: humanitarian policy, cross-border cooperation, full-scale war in Ukraine, refugees.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану та триваючої з 2014 р. російсько-української війни, збереження та посилення транскордонної співпраці для України є надзвичайно важливим, зокрема та й особливо у напрямку як військово-політичної співпраці, так гуманітарної політики. Європейські країни, які межують з Україною, такі як Польща, Румунія та Республіка Молдова надають Україні різноманітну допомогу, необхідну для підтримки стійкості і відновлюваності в нашій державі. Підтримка, яку надає Європейський Союз Україні у формі гуманітарної та військової допомоги, є питанням життєстійкості нашої країни. Проте в сфері транскордонної співпраці існують певні проблеми, які потребують уваги з тим, щоб на основі їх вивчення, могли бути запропоновані політичні та управлінські рішення, спрямовані на їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо розвитку транскордонного співробітництва знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема: С. Віднянського (Віднянський, 2018), В. Галяс (Галяс, 2012), Я. Калат & О. Демедюка, (Калат, Демедюк, 2017), А. Дунської (Дунська, 2019), С. Писаренко (Писаренко, 2017), Х. Притули (Притула, 2016), В. Приходько (Приходько, 2021), П. Шилепницького (Шилепницький, 2016) та багатьох інших. Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни досліджувала Ю. Окуньовська та Н. Волкова (Волкова, 2023).

Активну участь у вивченні цих процесів беруть також чернівецькі науковці. Так, наприклад, С. Гакман досліджував участь інститутів громадянського суспільства у транскордонній взаємодії на прикладі Єврорегіону «Верхній Прут» (Гакман, 2022). Ця тематика розкривається у публікаціях А. Круглашова, Н. Нечаєвої-Юрійчук (Kruglashov,

Nechaieva-Yuriichuk, 2022). Автори статі також останніми роками зверталися до цієї проблематики (Круглашов, 2022; Круглашов, Сабадаш, 2020). Євроінтеграційні наміри України та участь у діяльності транскордонних регіонів досліджувались В. Бурдяк (Бурдяк, 2010). Роль стратегування у виробленні регіональної моделі транскордонного співробітництва розглянула Н. Ротар (Ротар, 2022). Розвиток транскордонного співробітництва в умовах поглиблення євроінтеграції (на прикладі брендингової стратегії України) розкрито В. Фісановим (Фісанов, 2017).

Метою статті є аналіз розвитку транскордонного співробітництва у гуманітарній сфері в умовах повномасштабної війни в Україні. Завдання: проаналізувати стан транскордонної співпраці в умовах війни, визначити зміни у ньому в питаннях гуманітарного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Розв'язання росією війни проти України в лютому 2014 р., і перехід до повномасштабного вторгнення з 22 лютого 2024 р. внесли зміни в систему європейської й глобальної безпеки. Це неминуче відбилося і на формах та змісті транскордонної та міжрегіональної співпраці, яка після розпаду СРСР, з різним рівнем успішності, розвивалася в напрямку сприйняття її європейської моделі та відповідних принципів. Проте грубе порушення основоположних норм міжнародного права росією і підтримка цих дій з боку керівництва Республіки Білорусь унеможливили будь-яку співпрацю з боку України з цими державами. Власне, майже всі раніше утворені єврорегіони на спільному кордоні з ними стали ареною бойових дій в 2022 році. Відтак особливого значення набув західний вектор міждержавної та транскордонної співпраці, яким й став водночас визначальною частиною стратегічних транспортних комунікацій України та каналами її підтримки з боку надійних закордонних партнерів, насамперед країн-членів ЄС.

Відповідно, з боку ЄС були вжито заходів для змін форм і методів транскордонної співпраці. 4 березня 2022 р. Європейська комісія припинила транскордонне та транснаціональне співробітництво з росією та білоруссю. За словами представниці Європейської комісії з питань згуртування і реформ Елізи Феррейри, цими країнами було порушено ряд міжнародних договорів і Статут ООН, тому було необхідно призупинити будь-яку співпрацю з росією та Білоруссю (Окуньовська, 2022). Важливо відзначити, що Європейська комісія

оперувала низкою програм, які фінансувалися Європейським Союзом в росії на суму 178 мільйонів євро та в білорусі на суму 257 мільйонів євро. Таким чином, Європейська комісія і в цьому відношенні підтримала незалежність та суверенітет України, продемонструвавши солідарність та єдність із нею (Окуньовська, 2022).

На жаль, в умовах повномасштабної війни гостро постало питання біженців з України. За даними Агентства ООН у справах біженців, з початку російського вторгнення 24 лютого до 2 серпня 2022 р. понад 10 млн. громадян України перетнули її державний кордон. Станом на 7 березня 2022 р. ООН надала наступні відомості щодо розподілення громадян України, які покинули її: наприклад, Польща прийняла 1 027 603 біженців, Угорщина – 180 163, Молдова – 82 762, Словаччина – 128 169, Румунія – 78 977 (Окуньовська, 2022).

38 — Держави ЄС – учасниці транскордонного співробітництва уважно й добре прийняли наших громадян. Так, 24 березня 2022 р. євродепутати ухвалили пропозицію Європейської Комісії про «Згуртованість дій для біженців у Європі» (CARE) щодо перенаправлення доступних коштів у країни Європейського Союзу, які надають захист і притулок людям, що тікають від російської агресії. Це передбачало включення додаткових 10 млрд. євро з фонду REACT-EU, який був покликаний служити мостом між заходами у боротьбі з COVID-19 і фондами згуртування. Подальша допомога, як-от медичні товари, намети й генератори енергії, була надана сусіднім з Україною країнам через Механізм цивільного захисту Європейського Союзу. Під час пленарного засідання 23-24 березня 2022 р. євродепутати погодилися надати Республіці Молдові фінансову допомогу для прийняття українських біженців (Окуньовська, 2022).

Окрім допомоги для українських біженців, Єврокомісія оголосила про забезпечення фінансування проєктів транскордонного співробітництва з країнами Східного партнерства, які були призупинені внаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України. У першу чергу, мова йшла про налагодження фінансування транскордонних проєктів для населення Республіки Молдови та України. Основна мета цих проєктів – розвиток інфраструктури шкіл, лікарень та соціальних установ (Окуньовська, 2022).

При плануванні відповідної державної політики необхідно враховувати, що європейські країни (Польща, Угорщина, Румунія тощо) у межах програм біженства та тимчасового захисту пропонують ви-

гідні умови навчання та переведення до закладів вищої освіти (далі – ЗВО), а також різні стипендіальні програми. До прикладу, 12 березня 2022 р. польський уряд прийняв Закон «Про допомогу громадянам України у зв’язку зі збройним конфліктом на її території», положеннями якого зафіксовано вартість навчання для українських студентів у польських ЗВО: вона не може перевищувати суму, яка сплачувалася студентами в українських ЗВО (Польський Закон, 2022). Польське Національне агентство з питань академічних обмінів (NAWA) запустило програму під назвою «Солідарні з Україною», в межах якої українські студенти та аспіранти отримують право майже річного пільгового навчання в університетах, проведення наукових досліджень, участі у мовних курсах тощо (Міністерство освіти і науки України, 2024). Словацька академія наук пропонує сприятливі умови навчання та роботи для українських докторантів й науковців. Програми масштабної підтримки та лояльності європейських урядів, що передбачають можливість легального проживання до 3 років, доступ до системи освіти та ринку праці, соціальну та фінансову підтримку, розглядаються молоддю як перспективна можливість зміни життя на краще, водночас, це є важливим чинником «відтоку умів» з України. Станом на 2024 р., вищевказані програми або продовжені, або розширені у переважній більшості країн ЄС, і тільки ними не обмежуються можливості для українських громадян в ЄС (Токар, Микита, 2024).

Масштабна підтримка університетів ЄС була висловлена вже у перші тижні воєнного вторгнення. Студентам з України пропонувалося продовження навчання, стипендіальні програми, психологічна та фінансова підтримка, науковцям та дослідникам – місця у закордонних освітніх та академічних установах, продовжують створюватися спеціальні програми. Єврокомісія схвалила чотири нові програми, в яких беруть участь 10 держав-членів, зокрема Україна та Республіка Молдова. Варто зазначити, що фінансування Європейським Союзом таких програм на 2021-2027 роки становитиме 533 мільйони євро (Економічна правда, 2022). Їхньою метою є зміцнення транскордонного та міжнародного співробітництва, сприяння «зеленому» переходу та підтримка охорони здоров’я, освіти і науки. При цьому 187 мільйонів євро виділено на транскордонну співпрацю між Польщею та Україною у сферах охорони природи, медичних послуг та прикордонного контролю (Економічна правда, 2022). Зокрема

54 мільйони євро виділено на транскордонне співробітництво між Румунією та Україною для поліпшення рівня освіти, охорони здоров'я та збереження навколишнього середовища (Економічна правда, 2022).

Відзначимо, що у цей складний період нову динаміку й позитивний розвиток почала отримувати транскордонна співпраця поміж Румунією і Україною. Розвиток міжрегіонального співробітництва між обома країнами відбувався за трьома основними напрямками: ТКС у межах програм Європейського Інструменту Сусідства; співробітництво на рівні неурядових організацій та місцевих державних органів України та Румунії; регіональне торговельно-економічне співробітництво. З перших днів війни уряд Румунії відправив до України боєприпаси та військову техніку (бронежилети, каски), а також висловив готовність прийняти наших поранених у військові госпіталі (Окуньовська, 2022).

40

У транскордонній співпраці спостерігались позитивні зміни, зокрема, відбулась реалізація важливих для України інфраструктурних проєктів у межах таких програм транскордонного співробітництва, як: «Асоційованого Трію», «Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ», Єврорегіонів «Нижній Дунай», «Верхній Прут» і «Дністер». Звичайно, під час війни пріоритети транскордонної політики змінилися в напрямку допомоги біженцям з України, надання їм житла, медичних послуг, забезпечення права на працю та можливості навчатися в румунських школах. Окрім того, румунська сторона надає сприяння українському експорту (Окуньовська, 2022). Важливу роль відіграла також допомога румунської сторони в налагодженні транспортних потоків з та в Україну. Як один із прикладів тіснішої співпраці в умовах нових викликів, можна навести створення гуманітарно-координаційного центру на початку березня 2022 р. для приймання та розподілу гуманітарної допомоги при Чернівецькій міській раді. За ініціативи місцевої влади спільно з волонтерськими бізнес-проєктами запрацював Логістичний хаб гуманітарної допомоги у Сереті (Румунія) та Чернівцях (Україна) для забезпечення транспортування гуманітарної допомоги з різних країн світу через румунсько-український кордон – «Help Ukraine Romania» (Help Ukraine Romania, 2024). Загалом у логістичних центрах і гуманітарному штабі працювали понад 100 людей – від вантажників і сортувальників до логістів та координаторів. Тільки у перший мі-

сяць війни, за березень 2022 р., було доставлено понад 700 тонн вантажів до 56 міст України, використано 89 автомобілів (Help Ukraine Romania, 2024).

Загалом за період з лютого 2022 р. по лютий 2023 р. хаб забезпечив доставлення 2341 тон гуманітарних та медичних вантажів до 119 громад у всіх регіонах України, крім АР Крим. Допомогу від хабу отримали понад 200 медичних закладів у 75 громадах з усієї України. За вагою всіх поставок 77% складали харчові продукти, 14% – ліки та медичне обладнання, 5% – одяг і 4% – засоби гігієни. За весь час роботи логістичного центру в Сиреті було транзитом перевезено понад 5 тис. тон гуманітарних вантажів. Хаб був став однією з перших організацій, яка доставляла гуманітарні вантажі в деокупований Херсон. Проте волонтери хабу й далі доставляють медичну та гуманітарну допомогу в окупований район Олешки Херсонської області. Зараз хаб співпрацює з багатьма міжнародними гуманітарними організаціями, серед яких Save the Children, Direct Relief, Americares, Action Contre La Faim, Medicos del Mundo. Також співпрацює з Новою Поштою, найбільшою логістичною організацією в Україні (Help Ukraine Romania, 2024).

З 19 березня 2022 р. організовано перевезення через румунсько-український кордон жінок і дітей з числа внутрішньо переміщених осіб на проживання до Німеччини, Італії (Звіт управління, 2022). Розділення сімей є стресогенним чинником, тому сприяння возз'єднанню сімей має бути важливим напрямом гуманітарної політики у межах і транскордонної співпраці також. Залежно від розвитку російсько-української війни така масштабна міграція може мати далекосяжні негативні наслідки для України, в тому числі для віддалених від активних бойових дій регіонів (Антонюк, Миценко, 2023, 4). На жаль, доводиться констатувати, що характер і спрямування міграційних процесів, поруч із тимчасовою (але вже тривалою) окупацією і руйнуванням чималої частини українських територій породили справжню демографічну навіть не кризу, а катастрофу для нашої держави та суспільства. Про активні відновлювальні заходи щодо її подолання можна буде вести мову лише після успішного завершення бойових дій, що є головною передумовою повернення українських громадян. Водночас об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни та загроза можливого заморожування конфлікту створює ризики «неповернення». Тобто значна частина біженців, «осівши» в більш

комфортних умовах країн Європейського Союзу, може залишитися там на постійній основі. Тому тепер варто вести мову про масовий відтік людського, у тому числі фахового й інтелектуального капіталу, з України та пов'язані з цим загрози для її подальшого національного розвитку (Антонюк, Миценко, 2023, 4).

Важливим досвідом транскордонного співробітництва є активізація участі українських регіонів у Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону та безпосередня реалізація проєктів у межах Дунайської транснаціональної програми. Важливим напрямком розвитку транскордонного співробітництва є реалізація проєктів (програми), що фінансуються коштом міжнародної технічної допомоги, а також програм прикордонного співробітництва на 2021-2027 роки у рамках фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI).

42 — Нагадаємо, що транскордонне співробітництво (далі – ТКС) в Україні реалізується на основі міжнародного права та вітчизняного законодавства, що включає Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Україна приєдналася до Конвенції 14 липня 1993 р.) та додаткові протоколи до неї, Закони України «Про міжнародне територіальне співробітництво України», «Про засади державної регіональної політики», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 рр., затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (Офіційний вісник України, 2020 р., № 67, ст. 2155).

ТКС є ефективним інструментом досягнення Цілей сталого розвитку, зазначених в Указі Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. Основні засади транскордонного співробітництва України з державами-членами Європейського Союзу визначені главою 27 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII.

В умовах російсько-української війни правотворчість у напрямку забезпечення сприятливих умов для транскордонної співпраці, хоч і пригальмувала, але відновлюється останнім часом. Так, важливим кроком у розвитку міжнародних зв'язків українських регіонів та ін-

теграційного поступу України стало прийняття Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» від 24 квітня 2024 р. № 3668-IX. Це рішення підтримали 256 народних депутатів, що свідчить про високу зацікавленість українських законодавців у зміцненні регіональних зв'язків України з іншими країнами та в розвитку міжнародної співпраці на територіальному рівні (Консультант, 2024). Закон «Про міжнародне територіальне співробітництво України» охоплює комплекс питань, пов'язаних з налагодженням міжнародної територіальної співпраці між регіонами України та інших країн. Він є важливим кроком у напрямку інтеграції України у європейську спільноту та міжнародну систему, що дозволить сприяти економічному, соціальному та культурному розвитку українських регіонів через активну участь у міжнародних проектах та ініціативах (Консультант, 2024).

Варто наголосити, що Законом не допускається міжнародне територіальне співробітництво з суб'єктами і учасниками держави, визнаної державою-агресором, державою-терористом. У Законі за-
слуговують на особливу увагу кілька нововведень, які істотно роз-
ширюють можливості для міжнародного територіального співробіт-
ництва. Серед них варто виділити наступні (Консультант, 2024):

1) *Визначення видів міжнародного територіального співробітництва*: Закон вводить чіткі терміни та визначення, такі як «між-територіальне співробітництво», «транскордонне співробітництво» та «транснаціональне співробітництво». Це сприяє більш точному розумінню та класифікації різних форм співпраці на міжнародному рівні.

Отже, відповідно до терміну у новому Законі «*транскордонне співробітництво*» – вид міжнародного територіального співробітництва між суб'єктами і учасниками таких відносин у межах регіонів, прилеглих до державного кордону України, у тому числі відокремлених водними об'єктами, відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин сусідніх держав, у тому числі відокремлених водними об'єктами, у межах компетенції, визначеної національним законодавством та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких на-
дана Верховною Радою України (Верховна Рада України, 2024).

Транскордонне співробітництво здійснюється шляхом:

- 1) реалізації спільних проектів та програм;
- 2) укладання угод про транскордонне співробітництво;

3) утворення або приєднання до об'єднання єврорегіонального співробітництва;

4) приєднання до європейського об'єднання територіального співробітництва;

5) утворення євро регіону.

2) *Оновлення підходів до надання державної підтримки*: Закон передбачає нові механізми підтримки суб'єктів та учасників міжнародного територіального співробітництва з боку держави, що має стимулювати активність регіонів у цій сфері.

3) *Удосконалення процедур погодження проєктів угод*: Впроваджуються нові процедури погодження проєктів угод про міжнародне територіальне співробітництво, а також уточнюються повноваження центрального органу виконавчої влади, відповідального за цю сферу державної політики.

44 — 4) *Посилення ролі Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку*: Закон посилює функції цієї комісії, що дозволить більш ефективно координувати регіональний розвиток та міжнародну співпрацю.

5) *Розширення повноважень органів місцевого самоврядування*: Органи місцевого самоврядування отримують додаткові повноваження у сфері міжтериторіального співробітництва, що сприятиме їх активнішій участі у міжнародних проєктах.

6) *Включення місцевих державних адміністрацій у процес реалізації державної регіональної політики*: Місцеві державні адміністрації отримують можливість укладати договори про співробітництво з іноземними партнерами, що дозволить ефективніше реалізовувати регіональну політику.

7) *Забезпечення можливості участі територіальних громад*: Закон передбачає можливість участі у міжнародному територіальному співробітництві для територіальних громад, на територіях яких утворено військові адміністрації населених пунктів.

8) *Визначення алгоритму дій для участі місцевого самоврядування*: Закон встановлює чіткий алгоритм дій для органів місцевого самоврядування щодо участі у міжнародному територіальному співробітництві, що сприятиме злагодженій та ефективній взаємодії на міжнародному рівні.

З метою підтримки розвитку транскордонного співробітництва на державному рівні, Урядом прийнято Державну програму розви-

тку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки (у попередніх періодах, відповідно реалізовувалися програми на 2007-2010 рр., на 2011-2015 рр. та 2016-2020 рр.) Проте, за усі ці роки, реальна державна підтримка на реалізацію проектів транскордонного співробітництва вперше була спрямована лише у 2019 р. обсягом 10 млн. грн. (5 проектів у Львівській та 1 – у Івано-Франківській областях). На 2022 рік у державному бюджеті було передбачено 60 млн грн на підтримку проектів транскордонного співробітництва і прийнято відповідний порядок (конкурсний відбір) та механізм надання такої підтримки, однак через збройну агресію рф, ці плани так і не вдалося реалізувати (Подорожний, 2023).

Натомість ЄС виділив 373 млн. євро на програми транскордонного співробітництва, в яких може брати участь Україна на період 2021-2027 рр. (Громадський простір, 2024).

Станом на 2024 р. Україна бере участь в 4 із 7 програм транскордонного співробітництва Interreg NEXT Європейського союзу Громадський простір, 2024):

- Interreg NEXT Польща-Україна;
- Interreg NEXT Румунія-Україна;
- Interreg NEXT Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна;
- Interreg NEXT Басейн Чорного моря.

Транскордонні програми Interreg, що реалізуються у межах Політики згуртованості Європейського Союзу, є важливими інструментами збалансованого та інтегрованого територіального розвитку. Незважаючи на відносно невеликий бюджет, програми відіграють вирішальну роль у зміцненні регіонального та міського співробітництва та розвитку прикордонних територій.

Програма Interreg NEXT Польща-Україна 2021-2027 була прийнята Європейською Комісією 30 листопада 2022 р. (Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027, 2024). Його загальною метою є підтримка транскордонних процесів розвитку на прикордонній території між Польщею та Україною. Програма орієнтована на прикордонні регіони Польщі та України та всі некомерційні установи, що працюють у цьому районі. Європейський Союз виділив на його реалізацію 235,9 млн. євро (з яких мінімум 214,4 млн. євро на проекти), при загальному бюджеті понад 262 млн. євро (Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027, 2024). Цілі Програми реалізуються за 6 основними пріоритетами: навколишнє середовище, здоров'я, туризм, співпраця,

кордони, безбар'єрність з використанням стратегічних великих інфраструктурних проєктів, регулярних проєктів та малих проєктних фондів.

Малюнок 1

Участь областей України в програмах Interreg NEXT. З презентації проєкту TESIM

	interreg NEXT Poland-Ukraine	interreg NEXT Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine	interreg NEXT Romania-Ukraine	interreg NEXT Black Sea Basin (*)
ЧЕРНІВЦІ		✓	✓	
ДОНЕЦЬК				Бахмутський, Краматорський, Волноваський, Маріупольський та Покровський райони
ІВАНО-ФРАНКІВСЬК	✓	✓	✓	
ХЕРСОН				✓
ЛЬВІВ	✓			
МИКОЛАЇВ				✓
ОДЕСА			✓	✓
РІВНЕ	✓			
ТЕРНОПІЛЬ	✓			
ВОЛИНЬ	✓			
ЗАКАРПАТТЯ	✓	✓	✓	
ЗАПОРІЖЖЯ				✓

(*) У програмі можуть брати участь лише території, що перебувають під контролем суверенного Уряду України. Регіони, які наразі перебувають під військовим контролем Росії, не можуть брати участь у програмі, навіть якщо вони є частиною Чернівецького басейну.

У результаті 1 конкурсу регулярних проєктів у 2023 р., Моніторинговий комітет Програми відібрав для співфінансування 20 проєктів з пріоритету здоров'я та 44 проєкти з пріоритету довкілля (Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027, 2024).

Програма адресована прикордонним регіонам Польщі та України і охоплює підрозділи (субрегіони) NUTS3 на польській стороні та областях України:

Польща: Підляське, Мазовецьке (лише Остроленцьке та Седлецьке воєводства), Люблінське та Підкарпатське воєводства;

Україна: Волинська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Івано-Франківська області.

Interreg NEXT Румунія-Україна також прийнята Європейською Комісією 30 листопада 2022 р. (Interreg NEXT Romania-Ukraine, 2024). Програмна територія охоплює 5 повітів Румунії, а саме: Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошани, Тульча, а також Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку та Одеську області України. Програма складається з трьох пріоритетів (Interreg NEXT Romania-Ukraine, 2024):

Пріоритет 1. Екологічна спрямованість через кордони на суму 18 899 346 євро у напрямках: зміна клімату та запобігання ризикам стихійних лих; біорізноманіття.

Пріоритет 2. Соціальний розвиток через кордони на суму 26 946 639 євро у напрямках: освіта; охорони здоров'я; культура.

Пріоритет 3. Прикордонне співробітництво на суму 2 412 947 євро у напрямку: безпечніші та надійніші кордони.

Interreg NEXT Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна прийнята 3 листопада 2022 р. (HUSKOUA 2021-2027, 2024). Interreg NEXT має на меті сприяти розвитку угорсько-словацько-румунсько-українського прикордонного регіону. Територія Програми складається з таких територіальних одиниць: повіт Саболч-Сатмар-Берег та повіт Боршод-Абауй-Земплен в Угорщині, Кошицький край та Пряшівський край у Словаччині, Марамуреш, Сату-Маре та Сучава в Румунії, Закарпатська область, Івано-Франківська область та Чернівецька область в Україні (HUSKOUA 2021-2027, 2024).

Програма структурована за трьома пріоритетами:

- стійкий і зелений прикордонний регіон;
- здоровий і привабливий прикордонний регіон;
- прикордонний регіон, що співпрацює.

Проекти, що реалізуються в рамках цієї Програми, повинні бути зосереджені на одній з наступних конкретних цілей:

- сприяння адаптації до зміни клімату та запобігання ризикам стихійних лих;
- підвищення біорізноманіття та зменшення всіх форм забруднення;
- забезпечення рівного доступу до медичної допомоги;
- підвищення ролі культури та сталого туризму в економічному розвитку, соціальній інклюзії та соціальних інноваціях;
- посилення співпраці між громадянами, суб'єктами громадянського суспільства та інституціями.

Програма Interreg NEXT Басейн Чорного моря (Blacksea, 2024) має на меті залишатися платформою, де зміцнюються зв'язки між країнами-учасницями та створюються нові, а також де регіональні суб'єкти збираються разом та сприяють сталому управлінню ресурсами на благо місцевих громадян. Вона сприятиме подальшому поглибленню транскордонного співробітництва у басейні Чорного моря в транснаціональній конфігурації, підтримуючи чотири конкретні цілі:

- розвиток та посилення науково-дослідного та інноваційного потенціалу;
- сприяння адаптації до зміни клімату та запобігання ризикам стихійних лих;
- посилення охорони та збереження природи, біорізноманіття та зеленої інфраструктури;
- зміцнення взаємної довіри, зокрема, заохочуючи міжлюдські дії.

Таким чином, саме ЄС виступає головним рушієм і робить визначальний внесок у розвиток нових цільових програм транскордонної співпраці, до яких активно залучається і має змогу залучатись надалі наша держава та її відповідні прикордонні регіони. В умовах тяжких втрат України, різкого скорочення її ВВП і численних проблем із бюджетним фінансуванням – це важливе вікно можливостей для стійкого розвитку наших регіонів та їх територіальних громад.

48 — Поруч із відзначенням позитивних тенденцій у розвитку транскордонного співробітництва, належної уваги потребують і негативні фактори та факти. З триванням повномасштабного вторгнення росії в Україну відбулася сек'юритизація міждержавного та транскордонного співробітництва України з її західними сусідами (Булатова, Федоров, 2022). За цей же час воно пройшло через низку криз і випробувань. Серед яких варто згадати тривалу обструкцію угорським урядом на чолі з В. Орбаном військово-політичної та й належної фінансової підтримки України (Ткач, 2024, 86). Цю ситуацію ускладнили негативні зміни в ставленні нової влади Словаччини в питаннях взаємодії та підтримки України (Бусленко, 2024, 19). На жаль, серйозних флуктуацій і драматичних випробувань на міцність зазнали українсько-польські стосунки, в тому числі або й насамперед у вимірах транскордонної співпраці. Цей негативний тренд засвідчили зокрема тривалі блокади спільного кордону то з боку польських перевізників, а надалі, й найдошкульніше, зі сторони польських фермерів (Олифіренко, Сидоренко, 2023, 133). Ці події та процеси показали певну вразливість двох,- і багатосторонніх міждержавних і транскордонних відносин, недостатню стійкість відповідних суспільств, урядів, національних і місцевих політиків і управлінців щодо тривалих і триваючих викликів російської агресії. Вони також виявили значення підривної, в тому числі пропагандистської зокрема та гібридної в цілому війни з боку кремля, що також триває, а в певних вимірах навіть інтенсифікується (Худолій, 2023, 118).

Останніми часами також можна спостерігати тенденцію до інтенсифікації транскордонних комунікації між Україною та окремими її сусідками насамперед з Польщею та Румунією з питань міжрегіональних партнерств та транскордонної співпраці в цілому. Серед таких ініціатив можна виокремити Українсько-Румунсько-Молдовський бізнес Форум, який відбувся в липні 2023 р. у Чернівцях (Українсько-Румунсько-Молдовський бізнес-форум у Чернівцях. – режим доступу: <http://surl.li/blai11>), низку зустрічей у Чернівцях, Сучаві, Ботошанах. Не втрачають значення триваючі формати польсько-українського експертного, науково-освітнього, політичного та управлінського діалогу (Федорова, 2023).

Важливо, що є певні ознаки поживлення бізнес-груп з обох сторін кордону в зацікавленому форматуванні та наповненні новим змістом транскордонної співпраці. А також, принаймні, на рівні комунікації та організації спільних заходів, формуванні нових нормативно-правових та інституційних засад ТКС активізується місцева та регіональна еліта. Так, у тому числі завдяки підтримці ЄС і за власними ініціативами розширюється мережа партнерств місцевих громад України, від сіл і селищ до міст. Помітнішою стає роль областей у пошуку нових смислів і форм міждержавної співпраці. Хоча поки що складно висловити обґрунтовані судження щодо впливу процесів певної децентралізації влади на міждержавне, міжрегіональне, міжмуніципальне ТКС в умовах воєнного стану. Вочевидь, воно відбувається в дещо суперечливому діловому та комунікаційному кліматі. В цілому ж можна стверджувати, що після шоків перших днів і тижнів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, ТКС громад, районів та областей України набуває нових форм і змісту. У тому числі, а можливо й у першу чергу, у сфері гуманітарної політики та взаємодії. Проте наявні позитивні тенденції не дозволяють не помічати й протилежні явища, які ускладнюють взаємини України зі своїми західними партнерами та сусідами, особливо ж у контексті як подолання воєнно-політичних загроз, так і успішного просування нашої держави на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Проблеми, породжені цими негативними явищами й трендами, потребують уважного наукового аналізу та експертизи, з подальшим оперативним прийняттям на їх основі виважених і результативних політичних й управлінських рішень.

Висновки. Умови російсько-української війни, тим більше з часу повномасштабного вторгнення росії в Україну стали важким випробуванням для громадян нашої країни і держави в цілому. Значних навантажень у цьому контексті і відповідних змін зазнало міждержавне в цілому і транскордонне зокрема співробітництво України, яке взяло на себе тягар нових завдань і функцій. Воно стало повністю неможливим у східному та північному напрямках. І навпаки отримало нові значення та функції у взаєминах з нашими західними партнерами – державами членами ЄС і НАТО та Республікою Молдовою.

Втішним і важливим аспектом реалізації завдань гуманітарної політики у рамках ТКС виступає допомога та підтримка наших закордонних партнерів, в тому числі з боку Румунії, Республіки Молдови, Польщі. Ця підтримка є надзвичайно цінною на регіональному рівні, а на загальнодержавному рівні важливу роль відіграють усі країни, які надають допомогу Україні, і увійшли у формат «Rammstein» тощо. Вони також не лишаються осторонь надання Україні різнобічної, в тому числі систематичної гуманітарної допомоги. Заслужує на вдячність і визнання та величезна робота, яку, особливо у перші найтяжчі дні й тижні війни після російського вторгнення здійснили наші західні сусіди, насамперед Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Республіка Молдова, допомагаючи нашим біженцям, які залишили територію України через жорстокі бойові дії, загибель близьких чи її загрозу і, відповідним чином знайшли собі тимчасовий притулок на теренах цих та інших країн.

Вже традиційна транскордонна співпраця і партнерства на локальному та регіональному рівнях нині набувають нових змістів і значення, стають додатковим ресурсом виживання, стійкості й майбутньої перемоги України. Разом із цим стали ще більш помітними та дошкульними негативні тенденції, як у стосунках з нашими західними сусідами, насамперед Угорщиною та Румунією, так і в реалізації завдань міждержавної та транскордонної співпраці. Ці прикрі тенденції потребують продуманих і скоординованих дій центральної, регіональних і місцевих влад з нашими закордонними партнерами, а також використання каналів офіційної, публічної й культурної дипломатії, інтенсифікацію експертного та науково-освітнього діалогу. З тим, щоб сформувати сприятливий і наповнений спільними цілями й цінностями простір європейської безпеки. солідарності та співпраці, реалізуючи завдання захисту суверенітету та державності

України та здійснюючи успішні кроки щодо реалізації її прагнень до повноцінного членства в НАТО і ЄС.

Джерела та література:

1. Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: <https://pl-ua.eu/en/pages/574>.
2. Interreg NEXT Romania-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: Home (ro-ua.net).
3. HUSKOUA 2021-2027. 2024. URL: Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020 | HUSKROUA ENI CBC (huskroua-cbc.eu).
4. Blacksea 2021-2027. 2024. URL: <https://www.blacksea-cbc.net/>.
5. Help Ukraine Romania. 2024. URL: <https://helpukraineromania.org/>.
6. Kruglashov, Anatoliy, and Nataliia Nechaieva-Yuriichuk. 2022. Chernivtsi region cross-border cooperation: global challenges versus local opportunities. Promoting the European integration processes in the Eastern Partnership countries: national and regional policy instruments: monograph. NAS of Ukraine. SI "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of NASU"; edited by Khrystyna Prytula and Ioan Horga. Lviv, pp. 57 – 76.
7. Антонюк, Валентина, та Іван Миценко. 2023. «Війна в Україні як глобальний цивілізаційний конфлікт: причини та наслідки для економіки та людського розвитку». Економіка і організація управління: 4-17.
8. Булатова, Олена, та Едуард Федоров. 2022. «Виклики, загрози та ризики формування національної економічної безпеки: глобальний та національний рівень». Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, за заг. ред. І.Ліщинського. URL: <http://surl.li/gfvmoi>.
9. Бурдяк, Віра. 2010. «Євроінтеграційні наміри України та участь у діяльності транскордонних регіонів. Культурологічний часопис «І» № 64. URL: http://www.ji.lviv.ua/n64texts/burdjak_evronamiry.htm.
10. Бусленко, Василь. 2024. «Політика Словаччини щодо підтримки України в умовах військової агресії росії». Політичне життя: 19-25.

11. Віднянський, Степан., та Іван Вовканич. 2018. «Історіографічні аспекти транскордонного співробітництва України». Геополітика України: історія і сучасність, (2 (21)): 7-41. URL: <http://surl.li/mufjbz>.

12. Волкова, Неля. 2022. «Транскордонне співробітництво України з країнами ЄС в умовах російсько-української війни». Економіка та суспільство № 48. URL: <http://surl.li/kugmck>.

13. Гакман, Сергій. 2022. «Участь інститутів громадянського суспільства у транскордонній взаємодії: на прикладі Євروهоріону «Верхній Прут». Транскордонна співпраця-випробування кризами: пошуки більшої ефективності та результативності: 23-26.

14. Галяс, Віра. 2012. «Тенденції розвитку транскордонного співробітництва українсько-польського прикордоння в межах євروهоріонів». Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини, (20):164-169.

15. Громадський простір. 2024. «Успішне транскордонне співробітництво з ЄС – основні поради українським громадам». URL: <http://surl.li/uhvpus>.

16. Дунська, Алла, та Ганна Жалдак. 2019. «Транскордонне співробітництво: сутність та перспективи розвитку». Підприємництво та інновації, (7): 56-64.

17. Економічна правда, 2022. «ЄС виділяє понад 530 млн євро на транскордонне співробітництво з Україною та Молдовою». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/2/694542/>.

18. Калат, Ярослава, та Ольга Демедюк. 2017. «Перспективи розвитку інституціоналізованих форм транскордонного співробітництва в Україні». Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, (5): 92-97.

19. Консультант. 2024. «Верховна Рада України ухвалила Закон про міжнародне територіальне співробітництво: нові можливості для регіонального розвитку». URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/3556>.

20. Круглашов, Анатолій. 2022. «Стагнація транскордонної співпраці: шляхи її подолання». Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару: «Транскордонна співпраця-випробування кризами: пошуки більшої ефективності та результативності»: 37- 40, Чернівці, Січень 26-27.

21. Круглашов, Анатолій, та Наталія Сабадаш. 2020. «Соціально-гуманітарні виміри діяльності новостворених об'єднаних територі-

альних громад у Чернівецькій області». Влада та управління. – Т. 7: 234-255.

22. «Національне агентство з питань академічних обмінів (NAWA) допоможе студентам і науковцям України». Міністерство освіти і науки України, 2023. URL: <http://surl.li/clroke>.

23. Окуньовська, Юлія. 2022. «Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни». Вісник ДонНУ імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки. URL: <http://surl.li/mvjtt>.

24. Олифіренко, Юлія та Геннадій Сидоренко. 2023. «Напрями адаптації логістичної діяльності торговельних підприємств до умов воєнного стану». Проблеми і перспективи економіки та управління № 4 (36):133-144.

25. Ротар, Наталія. 2022. «Роль стратегування у виробленні регіональної моделі транскордонного співробітництва. Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару: «Транскордонна співпраця-випробування кризами: пошуки більшої ефективності та результативності»: 62-65, Чернівці, Січень 26-27.

26. Писаренко, Світлана. 2017. «Соціально-економічна ефективність транскордонного співробітництва України в умовах європейської інтеграції». Doctoral dissertation, Львівський національний університет імені Івана Франка.

27. Подорожний, Віктор 2023. «Транскордонне та міжтериторіальне співробітництво: нереалізовані потенціал і можливості». Інститут громадянського суспільства. URL: <http://surl.li/ugxvjtm>.

28. Польський Закон. 2022. Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави. URL: <http://surl.li/urxomi>.

29. Портал оперативних даних. 2023. «Ситуація з біженцями в Україні». URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

30. Поточний звіт управління у справах сім'ї та молоді департаменту соціальної політики Чернівецької міської ради. 2022.

31. Притула, Христина, та ін. 2016. «Сучасний стан і перспективи розвитку транскордонного співробітництва за участю прикордонних регіонів України: соціологічна оцінка». Регіональна економіка, 2: 181-190.

32. Приходько, Володимир, та Валентин Бобрик. 2021. «Міжрегіональне економічне співробітництво у середовищі транскордонних

асиметрій в контексті сталого просторового розвитку». Інвестиції: практика та досвід, (1): 16-21.

33. Ткач, Дмитро. 2024. «Сучасна Угорщина – шлях від демократії до авторитаризму: історична ретроспектива». *Problems of World History* № 25: 86-103.

34. Токар, Петро, та Микита Дудла. 2024. «Вимушені переселенці в умовах агресії росії проти України в контексті загального міграційного процесу». *Геополітика України: історія і сучасність* №. 1 (32): 33-46.

35. Фісанов, Володимир. 2017. «Розвиток транскордонного співробітництва в умовах поглиблення євроінтеграції (на прикладі брендингової стратегії України)». *Регіональні студії*: 80-85.

36. Федорова, Алла. 2023. «Україна-Польща: транскордонне співробітництво в умовах повномасштабної війни». URL: <http://surl.li/wmepay>.

54 — 37. Худолій, Анатолій. 2023. «Гібридна війна проти України та виклики для ЄС (Hybrid war against Ukraine and challenges for the EU)». *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці»*: 118-120.

38. Шилепницький, Павло. 2016. «Державно-приватне партнерство у транскордонному співробітництві». *Інвестиції: практика та досвід*, (11): 10-15.

References:

1. Interreg NEXT Poland-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: <https://pl-ua.eu/en/pages/574>.

2. Interreg NEXT Romania-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: [Home \(ro-ua.net\)](http://ro-ua.net)

3. HUSKOUA 2021-2027. 2024. URL: [Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Program 2014-2020 | HUSKROUA ENI CBC \(huskroua-cbc.eu\)](http://Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine-ENI-CBC-Program-2014-2020).

4. Blacksea 2021-2027. 2024. URL: <https://www.blacksea-cbc.net/>.

5. Help Ukraine Romania. 2024. URL: <https://helpukraineromania.org/>.

6. Kruglashov, A natoliy, and Nataliia Nechaieva-Yuriichuk. 2022. *Chernivtsi region cross-border cooperation: global challenges vs local opportunities. Promoting the European integration processes in the*

Eastern Partnership countries: national and regional policy instruments: monograph. NAS of Ukraine. SI «Institute of Regional Research named after MI Dolishniy of NASU»; edited by Khrystyna Prytula and Ioan Horga. Lviv, pp. 57-76.

7. Antonyuk, Valentyna, ta Ivan Mytsenko. 2023. «Viyna v Ukraini yak hlobal'nyy tsyvilizatsiynnyy konflikt: prychny ta naslidky dlya ekonomiky ta lyuds'koho rozvytku». *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*: 4-17.

8. Bulatova, Olena, ta Eduard Fedorov. 2022. «Vyklyky, zahrozy ta ryzyky formuvannya natsional'noyi ekonomichnoyi bezpeky: hlobal'nyy ta natsional'nyy riven'». *Visnyk Mariupol's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, za zah. red. I.Lishchyns'koho. URL: <http://surl.li/gfvmoi>

9. Burdyak, Vira. 2010. «Yevrointehratsiyni namiry Ukrainy ta uchast' u diyal'nosti transkordonnykh rehioniv. Kul'turolohichnyy chasopys «YI» № 64. URL: http://www.ji.lviv.ua/n64texts/burdjak_evronamiry.htm.

10. Buslenko, Vasyľ. 2024. «Polityka Slovachchyny shchodo pidtrymky Ukrainy v umovakh viys'kovoyi ahresiyi rosiyi». *Politychne zhyttya*: 19-25.

11. Vidnyans'kyi, Stepan., ta Ivan Vovkanych. 2018. «Istoriografichni aspekty transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy». *Heopolityka Ukrainy: istoriya i suchasnist'*, (2 (21)): 7-41. URL: <http://surl.li/mufjbz>.

12. Volkova, Nelya. 2022. «Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy z krayinamy YES v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny». *Ekonomika ta suspil'stvo* № 48. URL: <http://surl.li/kugmck>.

13. Hakman, Serhiy. 2022. «Uchast' instytutiv hromadyans'koho suspil'stva u transkordonniy vzayemodiyi: na prykladi Yevrorehionu «Verkhniy Prut». *Transkordonna spivpratsya-vyprobuvannya kryzamy: poshuky bil'shoiy efektyvnosti ta rezul'tatyvnosti*: 23-26.

14. Halyas, Vira. 2012. «Tendentsiyi rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva ukrayins'ko-pol's'koho prykordonnya v mezhakh yevrorehioniv». *Naukovyy visnyk Volyn's'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Mizhnarodni vidnosyny*, (20):164-169.

15. Hromads'kyi prostir. 2024. «Uspishne transkordonne spivrobitnytstvo z YES – osnovni porady ukrayins'kym hromadam». URL: <http://surl.li/uhrpus>.

16. Duns'ka, Alla, ta Hanna Zhaldak. 2019. «Transkordonne spivrobitnytstvo: sutnist' ta perspektyvy rozvytku». Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi, (7): 56-64.

17. Ekonomichna pravda, 2022. «YES vydilyaye ponad 530 mln yevro na transkordonne spivrobitnytstvo z Ukrainoyu ta Moldovoyu». URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/2/694542/>.

18. Kalat, Yaroslava, ta Olha Demedyuk. 2017. «Perspektyvy rozvytku instytutsionalizovanykh form transkordonnoho spivrobitnytstva v Ukraini». Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, (5): 92-97.

19. Konsultant. 2024. «Verkhovna Rada Ukrainy ukhvalyla Zakon pro mizhnarodne terytorial'ne spivrobitnytstvo: novi mozhlyvosti dlya rehional'noho rozvytku». URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/3556>.

56 — 20. Kruhlashov, Anatoliy. 2022. «Stahnatsiya transkordonnoyi spivpratsi: shlyakhy yiyi podolannya». Materialy Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho seminaru: «Transkordonna spivpratsya-vyprobuvannya kryzamy: poshuky bil'shoiy efektyvnosti ta rezul'tatyvnosti»: 37- 40, Chernivtsi, Sichen' 26-27.

21. Kruhlashov, Anatoliy, ta Nataliya Sabadash. 2020. «Sotsial'no-humanitarni vymiry diyal'nosti novostvorenykh ob'yednanykh terytorial'nykh hromad u Chernivets'kiy oblasti». Vlada ta upravlinnya. – T. 7: 234-255.

22. «Natsional'ne ahent•stvo z pytan' akademichnykh obminiv (NAWA) dopomozhe studentam i naukovtsyam Ukrainy». Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2023. URL: <http://surl.li/clroke>.

23. Okun'ovs'ka, Yuliya. 2022. «Transkordonne spivrobitnytstvo z Ukrainoyu v umovakh viyny». Visnyk DonNU imeni Vasylya Stusa, Ser.: Politychni nauky. URL: <http://surl.li/mvjtt>.

24. Olyfirenko, Yuliya ta Hennadiy Sydorenko. 2023. «Napryamy adaptatsiyi lohistychnoyi diyal'nosti torhovel'nykh pidpryyemstv do umov voyennoho stanu». Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya № 4 (36):133-144.

25. Rotar, Nataliya. 2022. «Rol' stratehuvannya u vyroblenni rehional'noyi modeli transkordonnoho spivrobitnytstva. Materialy Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho seminaru: «Transkordonna spivpratsya-vyprobuvannya kryzamy: poshuky bil'shoiy efektyvnosti ta rezul'tatyvnosti»: 62-65, Chernivtsi, Sichen' 26-27.

26. Pysarenko, Svitlana. 2017. «Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy v umovakh yevropeys'koyi intehratsiyi». Doctoral dissertation, L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka.

27. Podorozhnyy, Viktor 2023. «Transkordonne ta mizhterytorial'ne spivrobitnytstvo: nerealizovani potentsial i mozhlyvosti». Instytut hromadyans'koho suspil'stva. URL: <http://surl.li/ugxvjm>.

28. Pol's'kyy Zakon. 2022. Pro dopomohu hromadyanam Ukrainy u zv'yazku zi zbroynym konfliktom na terytoriyi tsiyeyi derzhavy. URL: <http://surl.li/urxomi>.

29. Portal operatyvnykh danykh. 2023. «Sytuatsiya z bizhentsyamy v Ukraini». URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

30. Potochnyy zvit upravlinnya u spravakh sim'yi ta molodi departamentu sotsial'noyi polityky Chernivets'koyi mis'koyi rady. 2022.

31. Prytula, Khrystyna, ta in. 2016. «Suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva za uchastyu prykordonnykh rehioniv Ukrainy: sotsiolohichna otsinka». Rehional'na ekonomika, 2: 181-190.

32. Prykhod'ko, Volodymyr, ta Valentyn Bobryk. 2021. «Mizhrehional'ne ekonomichne spivrobitnytstvo u seredovyshchi transkordo transkordonnykh asymetriy v konteksti staloho prostorovoho rozvytku». Investytsiyi: praktyka ta dosvid, (1): 16-21.

33. Tkach, Dmytro. 2024. «Suchasna Uhorschchyna – shlyakh vid demokratiyi do avtoritaryzmu: istorychna retrospektyva». Problems of World History № 25: 86-103.

34. Tokar, Petro, ta Mykyta Dudla. 2024. «Vymusheni pereselentsi v umovakh ahresiyi rosiyi proty Ukrainy v konteksti zahal'noho mihratsiynoho protsesu». Heopolityka Ukrainy: istoriya i suchasnist' №. 1 (32): 33-46.

35. Fisanov, Volodymyr. 2017. «Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v umovakh pohlyblennya yevrointehratsiyi (na prykladi brendynhovoyi stratehiyi Ukrainy)». Rehional'ni studiyi: 80-85.

36. Fedorova, Alla. 2023. «Ukrayina-Pol'shcha: transkordonne spivrobitnytstvo v umovakh povnomasshtabnoyi viyny». URL: <http://surl.li/wmepay>.

37. Khudoliy, Anatoliy. 2023. «Hibrydna viyna proty Ukrainy ta vyklyky dlya YES (Hybrid war against Ukraine and challenges for the EU)». Materialy IV Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi

«Upravlinnya ta administruvannya v umovakh protydyi hibrydnym zahrozam natsional'niy bezpetsi»: 118-120.

38. Shylepnyts'kyi, Pavlo. 2016. «Derzhavno-pryvatne partnerstvo u transkordonnomu spivrobitnytstvi». Investytsiyi: praktyka ta dosvid, (11): 10-15.